

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Simon József

Középkori és reneszánsz eszmetörténet

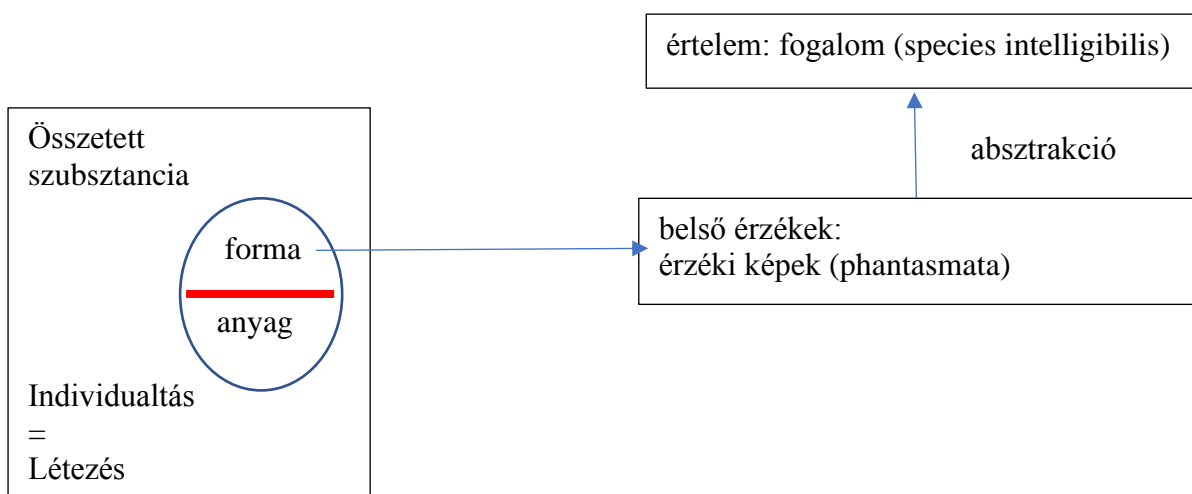
A metafizika fordulata 1300 körül

6.2 lecke – 20 perc

Aquinói Szent Tamás metafizika-koncepciója

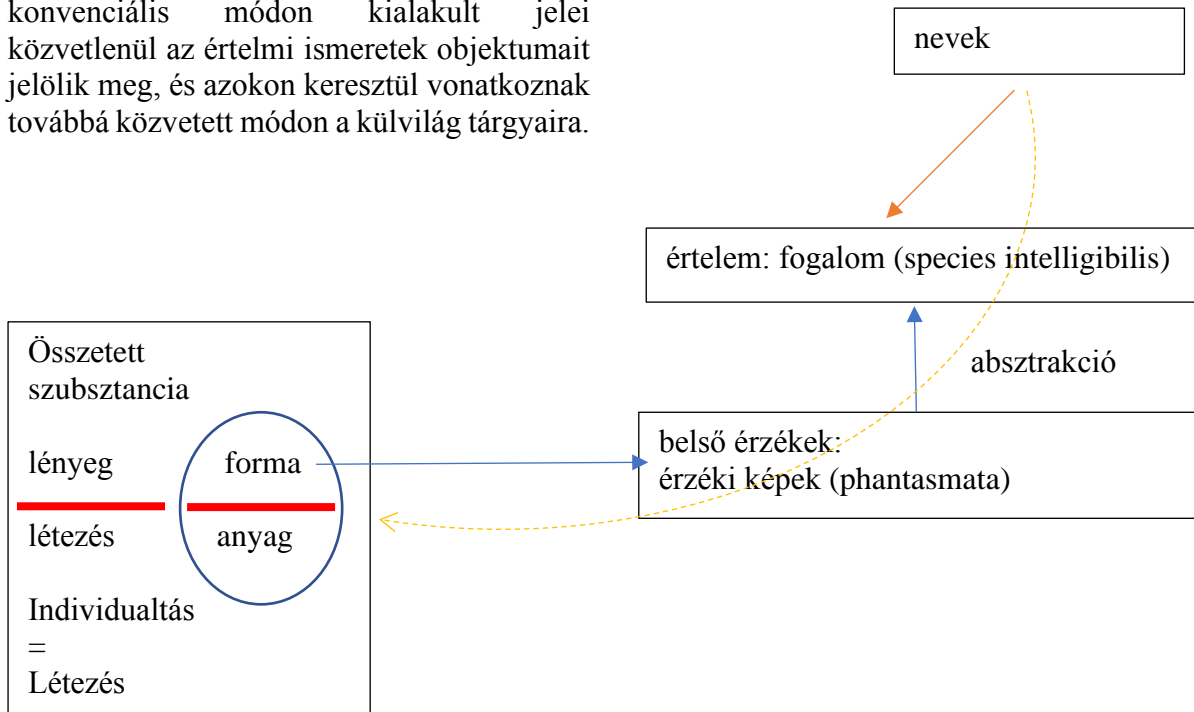
Aquinói Szent Tamás szerint a világban fennálló szubsztanciák összetettek: anyag-forma összetétel jellemzi őket. A formai összetevő olyan általános sajátosság, mely a különböző dolgok hasonlóságát biztosítja. Ezeket ismerjük először az külső érzékszerveink által szolgáltatott információk belső érzéki megismerésben előálló érzéki képek, majd az ezen érzéki képekből kiolvasott általános fogalmak segítségével. Ezen utóbb megismerést a fogalmaknak az érzéki képekből történő absztrakciójaként jellemzi Aquinói.

Voltaképpen az összes anyagi minőség is ilyen formai jegye a dolgoknak: a minden formától megfosztott anyag soha sem tárgya megismerésünknek. Sőt, mivel az összetett szubsztanciák individuális **létezését** Aquinói az általános formák különböző anyagban történő instanciációiként értelmezi, ezért az érzéki megismerésre utalt absztrakció útján soha nem szerzünk ismeretet a létezésről. A létezés mindig mintegy „odakint” marad a dolgon, az összetett szubsztanciák formáinak megismerése nem nyújt olyan ismeretet a létezésről, amely alapján direkt módon fel lehetne építeni bármiféle metafizikát.

Aquinói ismeretelméleti jellegű kiindulópontja azt kívánja tisztázni, hogy miként szignifikálnak azok a nevek, melyeket mentális tartalmaink (értelmi fogalmaink) alapján hozunk létre.

A középkorban általánosan elfogadott nézet szerint a természetes nyelvek történeti-konvenciális módon kialakult jelei közvetlenül az értelmi ismeretek objektumait jelölik meg, és azokon keresztül vonatkoznak továbbá közvetett módon a külvilág tárgyaira.

Aquinói fő problémája abban áll, hogy ha a tulajdonságok nevei szignifikációját a tulajdonságok megismerése határozza meg, akkor honnan tudjuk, hogy vannak egyáltalában olyan dolgok, melyek a megismerésünktől függetlenül rendelkeznek eme sajátosságokkal? Sok piros dolog (rózsák, Ferrarik és Liverpool futballisták mezei stb.) piros színéről alkotok ugyan érzéki képet, majd ezek alapján absztrahálom is a piros fogalmát: ám az absztrakció során pontosan azon individuáló feltételektől vonatkoztatok el, melyek az egyes piros dolgok létezéséről biztosíthatnának engem. Szerencsére – így Aquinói – az értelem egyes absztrakciós tevékenységétől is el tudok vonatkoztatni, ami egyfelől számomra teljesen általános mentális tartalmakat biztosít (nem függenek az én esetleges mentális aktusaimtól, így kommunikálhatóak is), másfelől azt a meglehetősen szerény belátást nyújtják, hogy ezen általános sajátosságok valamiféleképpen fennállnak a megismerésemről függetlenül is. Arra a kérdésre, hogy hogyan áll fenn a piros sajátossága a legkülönfélébb tárgyakon, az ismeretelmélet területén nem kaphatunk további választ. Valami „meglöki”, mozgásba hozza a megismerést „odakint”, de többet nem tudunk mondani.

A metafizika diszciplínáját így annak érdekében alakítja ki, hogy magyarázatot adjon arra, hogy különböző dolgok miképpen rendelkezhetnek olyan közös sajátosságokkal, melyek képesek elindítani a megismerés folyamatát. Ennek érdekében Aquinói felveszi Istent mint minden sajátosság teljes egységét azok maximális fokozatában. Isten nem összetett, hanem egyszerű szubsztancia: létezése azonos lényegével. A teremtett világ dolgainak

sajátosságai reprezentálják az Istenben fennálló maximális transzcendens párjaikat. Ez az elmélet így nem csak a világ szubsztanciáin fennálló sajátosságok létezését biztosítja, hanem mentális tartalmainkra vonatkozó általános nevek jelentését is.

ST Ia q. 4, art. 2, (ed. Leonina IV, 52)

Isten [...] a létezés egész tökéletességét birtokolja. Nyilvánvaló ugyanis, hogy ha egy meleg test nem birtokolja a melegség egész tökéletességét, ez azért van, mert nem tökéletes elv szerint részesedik a melegségben. Ha azonban [benne] a melegség önmaga által szubszisztens volna, akkor számára semmi sem hiányozhatna a meleg képességéből. Ennélfogva, mivel Isten maga a szubszisztens létezés, a létezés semmiféle tökéletességének sem lehet híján. Ámde minden dolgok tökéletessége a létezés tökéletességére tartozik, a dolgok ugyanis annyiban tökéletesek, amennyiben valamilyen módon létezéssel bírnak. Ebből következik, hogy Isten egyik dolog tökéletességének sincs híján.

A részlet kulcsfontosságú megkülönböztetése a *szignifikált tökéletesség* és a *szignifikáció módja* között pontosan adja vissza a metafizikai és ismeretelméleti nézőpont különbségét. Amikor a teremtmények megismerése folytán elvonatkoztatom a jó fogalmát és Istenről állítom, akkor továbbra is csak a teremtett világ jó szubsztanciáiról alkotott ismereteimről vagyok képes számot adni episztemológiai szempontból: van egy

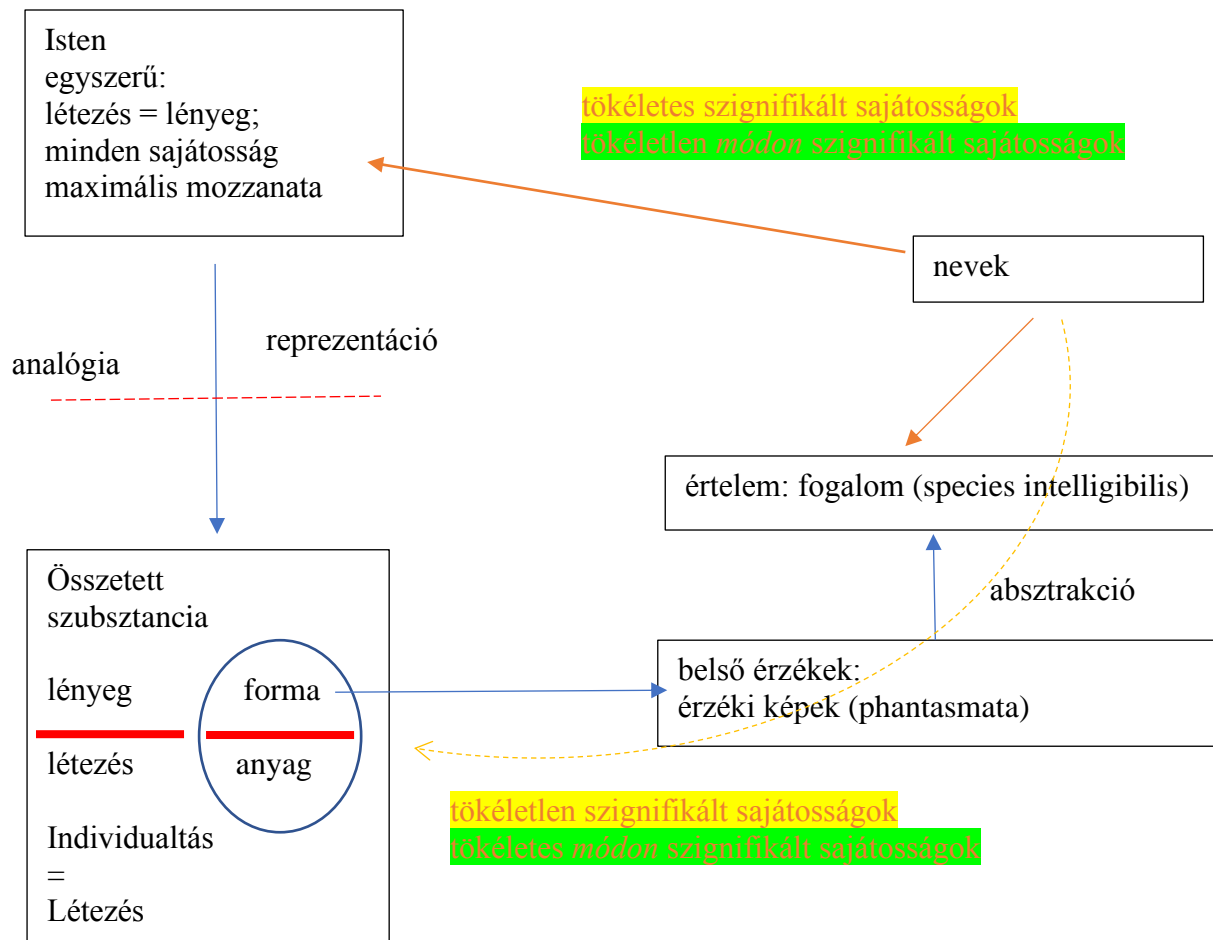
fogalmam, képes vagyok leírni geneziséjét, azonban nem vagyok képes rámutatni az extramentális valóság azon darabjára „ahol” a jó individuálisan létezik. Másfelől metafizikailag tételezem e tökéletességet Istenben, „ahol” Istennel való egységében individuálisan fennáll, azonban képtelen vagyok leírni az a processzust, ahogy ismeretem tárgya (az Istennel teljesen azonos individuális jóság) megindítja a megismerés kauzális majd absztraktív sorát. Ismeretelméleti szempontból tökéletlen az általános fogalmak *jelölésének módja*, hiszen pusztán metafizikailag tételezem a sajátosságok individuális egzisztenciáját Istenben, mint minden sajátosságok szubszisztens egységében. Metafizikai szempontból ezzel szemben pontosan *jelölöm a tökéletességeket* Istenben, hiszen Isten a teljesen egyszerű individuális szubsztancia. Meg kell jegyezni, hogy – Aquinói szellemében – *itt* nem tettünk különbséget a nyelv és az ismeretek vonatkozásmódja között: *Értelmünk azonban ezeket* [scil. az Istenre

ST I q. 13, art. 3, in corp. (ed. Leonina IV, 143)

Azt válaszolom, hogy azt kell állítanunk, hogy [...] Istent a belőle a teremtményekbe áradó tökéletességek alapján ismerjük meg, amely tökéletességek Istenben magasabb rendű módon vannak meg, mint a teremtményekben. Értelmünk azonban ezeket azon mód szerint fogja fel, ahogy azok a teremtményekben vannak, és azon mód szerint szignifikálja ezeket nevek által, ahogy felfogja ezeket. Az Istennek tulajdonított nevekkel kapcsolatban két dolgot kell megfontolnunk, ti. magukat a **szignifikált tökéletességeket**, mint a jóságot, az életet és hasonlókat; valamint a **szignifikáció módját**. Annak szempontjából, amit az ilyesfajta nevek szignifikálnak, sajátosan megfelelnek Istennek, sajátosabban, mint maguknak a teremtményeknek, így elsődlegesen róla állítjuk [ezeket]. A szignifikáció módjának szempontjából azonban nem sajátos értelemben állítjuk [ezeket] Istenről, ugyanis szignifikációjuk módja olyan, hogy az a teremtményeknek felel meg.

jellemző tökéletességeket] azon mód szerint fogja fel, ahogy azok a teremtményekben vannak, és azon mód szerint szignifikálja ezeket nevek által, ahogy felfogja ezeket.

E kettősség azt is jelenti, hogy a sajátosságok Istenben fennálló maximumai és az összetett szubsztanciákon fennálló párjaik eltérő létjelleggel bírnak. Az Istenben fennálló pirosság és a rózsza piros színe *analóg* módon viszonyulnak egymáshoz a transzcendencia köztük húzódó vonala miatt – szemben azzal, ahogy a Ferrarik és a rózsák piros színei ugyanazon (univok) értelemben jellemzik az egyes individuumokat.

A metafizika mint a létezésről szóló tudomány így előzetesen Isten státuszának filozófiai értelmezésére szorul. A **metafizika** akkor képes számot adni a létezésről, ha előzetesen tisztázta a **racionális teológia** kérdéskörét.

Irodalom:

Simon József: *Létre nyílt lehetőség - Ismeretelmélet és metafizika Aquinói Szent Tamás és Duns Scotus filozófiájában*, Budapest, l'Harmattan, 2012, 40-53. ISBN: 9789632366401

A *Summa theologiae* részleteit az alábbi kiadásból fordítottam:

Sancti Thomae de Aquino Opera omnia. Editio Leonina. 16 vols. Róma 1882-.

Kérdések:

1. Rendelkezünk-e ismeretelméletileg értelmezhető létfogalommal Aquinói szerint?
2. Különbözik-e létezés és lényeg Istenben Aquinói szerint?
3. Mi biztosítja azt, hogy különböző dolgok közös sajátosságokat birtokolva léteznek Aquinói filozófiájában?
4. Az összetett szubsztanciákból elvonatkoztatott nevek a *szignifikáció módja* szerint tökéletesen jelölik-e meg Istent Aquinói filozófiájában?